

Comparing the effectiveness of spiritual counseling based on Maulavi's Masnavi (about love) and Richards and Bergin's spiritual therapy on relationships and attitudes towards marital love

Masoumeh Mohseni Ezhiyeh¹, Mohammad Reza Abedi²✉, Fatemeh Javadzadeh Shahshahani³, Seyed Ali Asghar Mir Bagherifard⁴, Mostafa Khanzadeh⁵

1. PhD Student in Counseling, Department of Counseling, Khomeini shahr Branch, Islamic Azad University, Khomeini shahr, Isfahan, Iran.
2. Professor, Department of Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Counseling, Khomeini shahr Branch, Islamic Azad University, Khomeini shahr, Isfahan, Iran.
4. Professor, Department of Literature, Faculty of Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
5. Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Humanities, Non-Governmental-Non-Profit Institute of Higher Education, Faizol Islam, Khomeini Shahr, Iran.

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Paper	Introduction: Marital relationships typically begin with love and affection, as partners strive to maintain and sustain their bonds. However, over time, discrepancies between individual expectations and marital realities can lead to doubt, disappointment, and relational dissatisfaction. This study aimed to evaluate the effectiveness of spiritual counseling based on Rumi's Masnavi in enhancing marital love and relational satisfaction, compared with the spiritual therapy program proposed by Richards and Bergin. Method: A qualitative content analysis approach was employed to extract key spiritual concepts from six books of the Masnavi, which were then coded and categorized into a structured counseling model consisting of three stages: spiritual awakening, spiritual maturity, and spiritual manifestation. The model was subsequently validated and compared with established spiritual therapy packages. Data were analyzed using SPSS version 26, employing multivariate analysis of covariance (MANCOVA). Findings: The results indicated that the Rumi-based spiritual counseling significantly improved participants' understanding of love in marital relationships, promoted relational harmony, and enhanced emotional intimacy. Compared to conventional spiritual therapy, the <i>Masnavi</i> -based approach demonstrated unique contributions in fostering inner transformation and long-term relational satisfaction. Conclusion: Integrating spiritual insights from Rumi's <i>Masnavi</i> into marital counseling offers a culturally and spiritually grounded framework that can effectively enhance marital love, emotional intimacy, and relational resilience.
Article History: Received: September 1, 2025 Accepted: November 30, 2025	
Keywords: Spiritual Counseling, Marital Love, Rumi, <i>Masnavi</i> , Relational Satisfaction	
Cite this article:	

Mohseni Ezhiyeh, M., Abedi, M. R., Javadzadeh Shahshahani, F., Mir Bagheri-fard, A. A., Khanzadeh, M(2025). Comparing the effectiveness of spiritual counseling based on Maulavi's Masnavi (about love) and Richards and Bergin's spiritual therapy on relationships and attitudes towards marital love. *Journal of Islamic-Iranian Family studies*. 5(3), 19-29.

Mohammad Reza Abedi**Corresponding
author****Address** : Department of Counseling, Faculty of Educational Sciences and
Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.**Email**: M.r.abedi@edu.ui.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Marital love is one of the most significant emotional foundations of marriage. Marital love represents one of the most essential emotional foundations of marriage, forming the basis for stability, satisfaction, and mutual growth between partners. These pressures can weaken emotional bonds and increase relational conflicts, sometimes leading to alienation and dissatisfaction. In recent years, spiritual counseling has emerged as an effective approach for promoting marital harmony through the cultivation of shared values, empathy, and a sense of purpose. Among Persian spiritual sources, *Rumi's Masnavi* stands out as a profound philosophical and literary text that explains love as a transformative force guiding individuals from human attachment to divine affection. Drawing upon this framework, the present study compared the effectiveness of a *Masnavi*-based spiritual counseling program—developed by the researcher—with the spiritual therapy model proposed by Richards and Bergin (2005). The aim was to examine whether the indigenous *Masnavi*-based intervention could produce stronger improvements in marital love attitudes than the Richards and Bergin model and to explore how each approach influenced the six distinct dimensions of love.

Methodology

The study adopted a quasi-experimental design with pre-test, post-test, and control groups. The statistical population consisted of married couples in Isfahan who had been married for fewer than ten years. From this population, thirty-six couples ($n = 72$) were selected through convenience sampling and randomly assigned to three equal groups: (a) *Masnavi*-based spiritual counseling, (b) Richards and Bergin's spiritual therapy, and (c) control. Each intervention consisted of twelve weekly sessions lasting ninety minutes. The Love Attitudes Scale (Hendrick & Hendrick, 1986), which assesses six dimensions—*eros* (romantic love), *ludus* (playful love), *storge* (friendship-based love), *pragma* (practical love), *mania* (obsessive love), and *agape* (selfless love)—was administered before and after the intervention. Data were analyzed using SPSS version 26, employing descriptive statistics and analysis of covariance (ANCOVA) to determine significant differences between groups.

Results

The findings revealed that both experimental groups showed significant improvements in marital love attitudes compared with the control group ($p < 0.05$). However, the pattern of change differed between interventions. The *Masnavi*-based counseling program demonstrated a particularly strong impact on *storge* (stable and compassionate love), explaining about 20% of the variance in this dimension. Conversely, Richards and Bergin's therapy was more effective in enhancing *mania* (intense and passionate love). These findings indicate that culturally grounded spiritual counseling based on indigenous philosophical and literary traditions may help foster enduring relational qualities,

whereas universal spiritual approaches may primarily enhance emotional intensity and short-term romantic passion.

Discussion and Conclusion

The present study underscores the vital role of spirituality in strengthening marital relationships. While Richards and Bergin's Christian-integrated model proved beneficial, its concepts were not entirely congruent with Iranian couples' cultural and spiritual context. In contrast, the *Masnavi*-based program reflected a culturally resonant approach, emphasizing patience, self-awareness, transcendence, and inner growth—core elements of Rumi's teachings. This model bridges the gap between emotional intimacy and spiritual evolution, allowing couples to transform marital love into a path toward mutual understanding and spiritual maturity. Such integration demonstrates how Rumi's mystical philosophy can enrich contemporary counseling by linking psychological well-being with transcendent human values. Incorporating the spiritual insights of *Rumi's Masnavi* into marital counseling provides an indigenous and culturally sensitive framework for fostering deeper love, empathy, and long-term stability. Both the *Masnavi*-based and Richards–Bergin interventions contributed to the enhancement of marital love, yet the former exhibited distinct advantages in promoting enduring, compassionate, and spiritually enriched relationships. These outcomes highlight the importance of integrating local cultural and spiritual resources into modern therapeutic models.

Limitations and Suggestions

One of the limitations of this study was the simultaneous presence of husbands and wives in the intervention sessions, which led to a degree of caution in self-disclosure and reduced active participation among some couples. The complexity of the concepts and the metaphorical language of the *Masnavi* also posed challenges for several participants, and due to the limited number of sessions, it was not possible to conduct an in-depth analysis of all selected stories. Furthermore, the follow-up phase could not be implemented because of the COVID-19 pandemic, which restricted the assessment of the long-term stability of the intervention effects. Therefore, it is recommended that future studies be conducted with larger and more diverse samples in terms of age, education, and marital duration, and that longitudinal follow-ups be included to examine the durability of treatment outcomes. Additionally, developing tiered and simplified versions of the *Masnavi*-based intervention and offering applied workshops under the supervision of the Rumi Studies Chair for counselors, psychologists, and educational practitioners may facilitate the broader application of these spiritual interventions in counseling and educational settings.

Ethics approval and consent to participate

The present study was approved by the Ethics Committee of Islamic Azad University, Khomeinishahr Branch, under the code IR.IAU.KHSH.REC.1400.051. All participants received detailed information about the study's objectives, procedures, and confidentiality protocols, and written informed consent was obtained prior to participation. All ethical standards of the American Counseling Association (2005) and the American Psychological Association (2002) were fully observed throughout the research process

Funding

No specific funding was received. The authors express gratitude to all couples and experts who contributed to the validation of the *Masnavi*-based counseling package.

Conflict of interests

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this paper.

Acknowledgements

This study received no specific grant from any funding agency, public, commercial, or not-for-profit sectors. The authors sincerely thank the participating couples and the experts who contributed to the design and validation of the *Masnavi*-based counseling package

مقایسه اثربخشی مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی (با موضوع عشق) و معنویت درمانی ریچاردز و برگین بر نگرش به عشق زناشویی

معصومه محسنی اژییه^۱، محمد رضا عابدی^{۲✉}، فاطمه جواد زاده شهشهانی^۳، سید علی اصغر میر باقری فرد^۴، مصطفی خانزاده^۵

۱. دانشجوی دکتری مشاوره، گروه مشاوره، واحد خمینی شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خمینی شهر، ایران.
۲. استاد، گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
۳. استادیار، گروه مشاوره، واحد خمینی شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خمینی شهر، اصفهان، ایران.
۴. استاد، گروه ادبیات، دانشکده ادبیات، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
۵. استادیار، گروه مشاوره، دانشگاه فیض الاسلام، خمینی شهر، اصفهان، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مقدمه: روابط زناشویی به طور طبیعی با عشق و علاقه آغاز می شوند و افراد در ابتدا تلاش می کنند این رابطه را حفظ و تقویت کنند. به نظر می رسد سازه های مثبت روابط زناشویی بتواند در تحکیم عشق آنها اثر بخش باشد.
تاریخچه مقاله: ۱۰ شهریور ۱۴۰۴	پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی در ارتقای نگرش به عشق زناشویی و مقایسه آن با برنامه معنویت درمانی ریچاردز و برگین انجام شد. روش: این مطالعه از نوع شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون، پس آزمون و گروه کنترل بود. جامعه آماری شامل زوج های متأهل کمتر از ده سال در اصفهان بود که ۳۶ زوج (۷۲ نفر) به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب و به سه گروه مساوی تقسیم شدند. هر گروه مداخله ۱۲ جلسه هفتگی ۹۰ دقیقه ای دریافت کرد. ابزار اصلی پژوهش مقیاس نگرش به عشق (LAS) بود. داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS-26 و آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره تحلیل شد.
تاریخ پذیرش: ۷ آذر ۱۴۰۴	یافته ها: نتایج نشان داد هر دو برنامه معنوی باعث بهبود نگرش به عشق زناشویی نسبت به گروه کنترل شدند ($P < 0/05$). مداخله مبتنی بر مثنوی مولوی در ارتقای عشق دوستانه مؤثرتر بود، در حالی که برنامه ریچاردز و برگین در افزایش عشق شدید مؤثرتر عمل کرد. نتیجه گیری: استفاده از منابع معنوی بومی، مانند مثنوی مولوی، می تواند به بهبود کیفیت روابط زناشویی، افزایش صمیمیت و رضایت زناشویی کمک کند و چارچوبی فرهنگی-معنوی برای مشاوره فراهم آورد.
واژه های کلیدی: مشاوره معنوی، عشق زناشویی، مثنوی مولوی، رضایت زناشویی	

محسنی اژییه م.، عابدی م. ر.، جوادزاده شاهشهانی ف.، میرباقری فرد س.ا.ا.، خانزاده، م. (۱۴۰۴). مقایسه اثربخشی مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی (با موضوع عشق) و معنویت درمانی ریچاردز و برگین بر نگرش به عشق زناشویی، فصلنامه مطالعات اسلامی ایرانی خانواده. ۵ (۳)، ۱۹-۲۹.

محمد رضا عابدی

نشانی: گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

ایمیل: m.r.abedi@edu.ui.ac.ir

نویسنده

مسئول:

مقدمه

روابط زناشویی معمولاً با عشق و علاقه آغاز می‌شوند و زوجین در آغاز زندگی مشترک تلاش می‌کنند این پیوند عاطفی را حفظ و تقویت کنند. عشق به عنوان یکی از اساسی‌ترین سازه‌های عاطفی در ازدواج، نقشی محوری در کیفیت و تداوم زندگی مشترک ایفا می‌کند (Samuel & Alene, 2021). مشاوران زناشویی بر این نکته تأکید دارند که برای بهبود روابط میان همسران، به جای تمرکز بر تعارض‌ها، باید بر سازه‌های مثبت رابطه مانند عشق، صمیمیت و احترام متقابل توجه کرد. در این راستا، مشاوره معنوی به عنوان یکی از رویکردهای مؤثر در حوزه خانواده و ازدواج، با تأکید بر ابعاد اخلاقی و روحی انسان، توانسته است جایگاه ویژه‌ای در مداخلات روان‌شناختی بیابد. این نوع مشاوره با معنا دادن به زندگی، تقویت ارزش‌های مشترک و افزایش همدلی و هم‌فهمی بین زوجین، می‌تواند کیفیت رابطه زناشویی را به طور قابل توجهی ارتقا دهد (Bustan et al., 2024). متون عرفانی و دینی ایرانی-اسلامی مانند مثنوی مولوی ظرفیت عظیمی برای بومی‌سازی مداخلات مشاوره‌ای دارند. عشق در مثنوی به عمیق‌ترین و گسترده‌ترین شکل ممکن ارائه می‌شود؛ هرچند که ریشه‌ای معنوی دارد (Mirbaghrifard, 2011). مولانا جلال‌الدین محمد بلخی (۶۰۴-۶۷۲ هـ.ق)، شاعر و عارف بزرگ ایرانی، پرچمدار مفهوم عشق در میان عرفای اسلامی به شمار می‌آید. در اندیشه مولانا، عشق نیرویی تحول‌آفرین است که می‌تواند انسان را از خودخواهی، ستیزه‌جویی و برتری‌طلبی‌های رهاخته و به سوی دوستی، یگانگی و صلح درونی هدایت کند (Azadi et al., 2020). مولوی بر این باور است که عشق زمانی به صورت حقیقی تحقق می‌یابد که انسان بتواند از خود فراتر رود و دیگری را با تمام وجود بپذیرد. این دیدگاه در بسیاری از حکایت‌های مثنوی با زبانی نمادین و شاعرانه به تصویر کشیده شده است (Palmer, 2015).

بسته مشاوره معنوی برگرفته از مدل مشاوره معنوی بر اساس مثنوی مولوی از سه مرحله بیداری معنوی، بلوغ معنوی (عشق) و نمود معنوی (ویژگی‌های عاشق) تشکیل شده و شامل مؤلفه‌های بیداری معنوی درونی (اصالت، مراقبه و تأمل) و بیداری معنوی بیرونی (مشکلات و رنج‌های زندگی) است که با استفاده از تمثیل‌های مثنوی، مؤلفه‌های روانی-معنوی نظیر خودآگاهی، انتخاب، واهمانیدگی، تاب‌آوری، واگذاری، نادلبستگی، بسندگی و سرسپردگی در دوازده جلسه اجرایی تبیین می‌شود (Mohseni Ezhieh et al., 2023).

شکل ۱. مدل مشاوره معنوی براساس مثنوی مولوی تدوین شده توسط پژوهشگر

هدف از پژوهش حاضر، بررسی اثربخشی مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی در ارتقای نگرش به عشق زناشویی و مقایسه آن با بسته معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین (۲۰۰۵) است. این پژوهش در پی پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:

۱- آیا بسته مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی در مقایسه با بسته معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین بر نگرش به عشق زناشویی مؤثر است؟ ۲- آیا بین تأثیر دو برنامه معنوی مذکور بر ابعاد مختلف عشق زناشویی تفاوت معناداری وجود دارد؟ بر اساس این پرسش‌ها، فرضیه پژوهش چنین بیان می‌شود که میان اثربخشی مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی و بسته معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین بر ابعاد عشق تفاوت وجود دارد.

موسوی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با هدف تدوین الگوی زندگی زناشویی بر اساس رویکرد مثبت‌نگر و روان‌شناسی اسلامی و بررسی اثربخشی آن بر بهزیستی روان‌شناختی زوجین متعارض، دریافتند که الگوی تدوین‌شده موجب افزایش معنادار بهزیستی روان‌شناختی زوجین شد و می‌توان از آن برای کاهش تعارضات زناشویی بهره برد (Mousavi et al., 2022). همچنین، بدیر آکپینارلی و ارایوسل (۲۰۲۴) در ترکیه طی مطالعه‌ای بر روی ۵۲۶ فرد متأهل گزارش کردند که افزایش بهزیستی معنوی با ارتقای سازگاری زناشویی ارتباط مثبت دارد (Bedir Akpınarlı & Eryücel, 2024). افزون بر این، ریلی و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی بر روی ۶۵ زوج نشان دادند که مداخلات معنوی از جمله دعا، گفت‌وگو درباره امید و بخشش، و تشویق به گوش دادن درونی می‌تواند پیوند عاطفی زوجین را تقویت کند (Ripley et al., 2022). در پژوهشی دیگر، ماهونی، پارگامنت و دی‌ماریس (۲۰۲۱) با بررسی ۱۶۴ زوج در دوران گذار به والدینی دریافتند که صمیمیت معنوی موجب کاهش تعارضات و افزایش ارتباط مشارکتی می‌شود، در حالی که رقابت معنوی با خصومت و بن‌بست‌های ارتباطی همراه است (Mahoney et al., 2021). در ایران نیز جانبزرگی (۱۳۹۵) با ارائه مدل «درمان چندبعدی معنوی» نشان داد که تبیین پدیده‌های روان‌شناختی از منظر سازه‌های شناختی-معنوی می‌تواند در درک بهتر سلامت و اختلال مؤثر باشد و غفلت از این بعد، ضعف نظری درمان‌های رایج غربی را آشکار می‌سازد (Janbozorgi, 2020).

برآیند مطالعات یادشده نشان می‌دهد که ادغام آموزه‌های عرفانی و معنوی بومی با مداخلات روان‌درمانی معاصر می‌تواند رویکردی مؤثر در غنی‌سازی روابط زناشویی و ارتقای عشق و صمیمیت میان همسران باشد. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی و مقایسه اثربخشی مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی و بسته معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین در نگرش به عشق زناشویی، تلاش می‌کند الگویی فرهنگی-معنوی و علمی برای ارتقای روابط زناشویی در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی ارائه دهد.

روش

پژوهش حاضر با روش نیمه‌آزمایشی و با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل انجام شد. جامعه آماری شامل زوج‌های شهر اصفهان بود که در دهه نخست زندگی زناشویی خود قرار داشتند و داوطلبانه در فراخوان کارگاه‌های آموزشی شرکت کردند. از میان داوطلبان، ۳۶ زوج با روش نمونه‌گیری در دسترس تعیین شدند. سپس، شرکت‌کنندگان به‌طور تصادفی در سه گروه مساوی شامل دو گروه آزمایش و یک گروه کنترل جایگزین شدند، به‌گونه‌ای که هر گروه ۱۲ زوج را دربرمی‌گرفت. در آغاز پژوهش، تعداد ۷۲ نفر (۳۶ زوج) مطابق معیارهای ورود انتخاب و به سه گروه ۲۴ نفره (۱۲ زوج) تخصیص داده شدند. با این حال، در طی اجرای جلسات مداخله و مراحل پس‌آزمون و پیگیری، بخشی از نمونه به علل

حضور نامنظم در جلسات، مشکلات شغلی و عدم امکان تداوم شرکت، ابتلای یکی از اعضا به بیماری و مهاجرت موقت و... موفق به ادامه همکاری نشدند. بنابراین، تعداد نهایی شرکت‌کنندگان پس از حذف موارد ریزش، ۵۹ نفر بود. ریزش نمونه در هیچ‌یک از گروه‌ها بر اساس تحلیل آزمون لیتل الگوی سیستماتیک نداشت و تصادفی تشخیص داده شد. همچنین تحلیل‌ها بر اساس «روش حذف موردی» برای تضمین اعتبار نتایج انجام شد. این میزان ریزش با توجه به ماهیت پژوهش نیمه‌آزمایشی و طول دوره مداخله قابل انتظار بوده و بر کفایت توان آزمون تأثیر منفی معناداری نداشته است. دامنه سنی شرکت‌کنندگان بین ۳۰ تا ۴۵ سال بود و بیشتر آنان دارای فرزند، شاغل و دارای تحصیلات در سطح کارشناسی بودند. معیارهای ورود به پژوهش شامل داشتن سابقه ازدواج حداقل یک سال و حداکثر ده سال، تمایل و رضایت داوطلبانه برای حضور در جلسات مشاوره، نداشتن اختلال روان‌پریشی یا مصرف داروهای روان‌گردان، و توانایی درک محتوای آموزشی بود. همچنین، افرادی که در بیش از دو جلسه غیبت داشتند یا در طول پژوهش دچار مشکلات خانوادگی یا پزشکی شدند، از مطالعه خارج گردیدند.

ابزار پژوهش، پرسشنامه نگرش به عشق توسط هندریک و هندریک (1986) بر پایه الگوی «لی»^۱ از عشق طراحی شده است و یکی از ابزارهای پرکاربرد برای سنجش نگرش افراد نسبت به ابعاد مختلف عشق در روابط زناشویی محسوب می‌شود. این ابزار در نسخه اصلی خود دارای هجده گویه و شش خرده‌مقیاس است که شامل اروس (عشق رمانتیک)، لودوس (عشق بازیگرانه)، استورج (عشق دوستانه)، پراگما (عشق واقع‌گرایانه)، مانیا (عشق شهوانی) و آگاپه (عشق فداکارانه) می‌باشد. هر یک از خرده‌مقیاس‌ها از سه سؤال تشکیل شده‌اند. شیوه نمره‌گذاری این پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای است که شامل گزینه‌های «کاملاً مخالفم»، «مخالفم»، «مردد»، «موافقم» و «کاملاً موافقم» می‌باشد که به ترتیب نمرات ۰، ۱، ۲، ۳ و ۴ به آن‌ها اختصاص داده می‌شود. نسخه اولیه این پرسشنامه دارای ۴۲ گویه بود و در فرایند اصلاح و تحلیل عاملی، بر اساس ضرایب آلفا و شاخص‌های روایی، به نسخه هجده‌سؤالی تقلیل یافت. پژوهش‌های انجام‌شده توسط تنو و همکاران (۲۰۰۰) نشان داده‌اند که مدل عاملی این ابزار از برازش مناسبی برخوردار است. همچنین، اردشیری (۱۳۹۳) در پژوهش خود ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۹ را برای کل پرسشنامه گزارش کرده است. ضرایب پایایی و ثبات درونی بالای مقیاس، روایی محتوایی و سازه‌ای آن را در بافت فرهنگی ایران تأیید کرده‌اند. در مجموع، پرسشنامه نگرش به عشق ابزاری معتبر و قابل اعتماد برای ارزیابی ابعاد مختلف نگرش به عشق در میان زوجین ایرانی به شمار می‌رود (Hendrick & Hendrick, 1990).

در گروه نخست، بسته مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی اجرا شد. این بسته برگرفته از مدل مشاوره معنوی بر اساس مثنوی معنوی است که توسط پژوهشگر با روش تحلیل محتوای کیفی شش دفتر مثنوی تدوین گردید. بسته مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی مولوی در این پژوهش بر اساس یک فرایند نظام‌مند و چندمرحله‌ای طراحی و تدوین شد. برای هر مضمون، مناسب‌ترین داستان‌ها و تمثیل‌های مثنوی انتخاب گردید و در قالب دوازده جلسه نود دقیقه‌ای ساماندهی شد. هر جلسه شامل یک مفهوم کلیدی، یک یا چند تمثیل یا حکایت مرتبط، توضیح روان‌شناختی و معنوی داستان، بحث گروهی، تمرین درونی‌سازی (تأمل، مراقبه، بازتاب‌نویسی)، و تکلیف خانگی برای تعمیق یادگیری بود. انتخاب اشعار و داستان‌ها با تأکید بر پیوند مفاهیم عرفانی با مولفه‌های عشق زناشویی انجام شد تا زوجین بتوانند از طریق مواجهه با روایت‌های مثنوی، روندی تدریجی از خودآگاهی تا عشق آگاهانه، از واهمانیدگی تا پذیرش، و از عشق مجازی تا عشق پایدار و عمیق

¹. Lee

را تجربه کنند. در نهایت، پیش‌نویس بسته در اختیار گروهی از متخصصان روان‌شناسی، مشاوره خانواده و عرفان اسلامی قرار گرفت و پس از دریافت بازخوردها، اصلاحات لازم در ترتیب جلسات، سطح دشواری مفاهیم و نوع تمرین‌ها انجام شد. بدین ترتیب بسته نهایی، یک مداخله بومی-فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های مولانا است که به‌طور هدفمند برای ارتقای عشق زناشویی و بهبود نگرش زوجین نسبت به عشق طراحی شده است. در جلسات مشاوره، شرکت‌کنندگان با استفاده از تمثیل‌ها و داستان‌های مثنوی، به درک عمیق‌تری از عشق، رنج و معنا دست یافتند و از طریق تمرین‌های ذهن‌آگاهی، مراقبه، خودکاوی، و گفت‌وگوهای گروهی، فرصت یافتند نگرش‌های خود را نسبت به عشق و رابطه زناشویی بازسازی کنند. هدف کلی این بسته ایجاد تحولی در نگرش به عشق، تقویت پیوندهای عاطفی و افزایش صمیمیت و رضایت زناشویی از مسیر بیداری و رشد معنوی بود.

جدول ۱. بسته مشاوره معنوی بر اساس مثنوی معنوی ۱۴۰۲

جلسات ج	بیداری معنوی	تمثیل یا شعر	محتوا
اول	معارفه	معنویت و عرفان	معنویت، عرفان اسلامی، بحث و بررسی درباره زندگی و مشرب عرفانی مولانا
دوم	اصالت	دفتر اول: ۱-۱۸	آسیب‌شناسی از دیدگاه مولانا، اصالت انسان از دیدگاه مولانا، عشق و غربت
سوم	اصالت	دفتر چهارم: ۱۴۴۸-۱۵۲۸	انسان‌شناسی مولانا: آفرینش انسان، ماهیت انسان، خود حقیقی و خود مجازی
چهارم	اصالت	دفتر چهارم: ۲۵۴۱-۲۵۶۲	جهان‌بینی مولانا: اصل گنج نهان، اصل معیت، اصل امانت، پیمان الست، اصل لولاک
پنجم	اصالت	دفتر چهارم: ۳۶۳۸-۳۶۶۸	جهان‌بینی مولانا: اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا، سیر استکمالی عشق و آگاهی
ششم	اصالت	دفتر اول: ۳۵-۲۴۲	عاشق شدن پادشاه بر کنیزک رنجور، عشق مجازی و عشق حقیقی
هفتم	تأمل	دفتر اول: ۴۱۰-۴۲۵	قصه دیدن خلیفه لیلی را: بیداری، مردن به ذهن، ذهن‌آگاهی، توهم‌زدایی
هشتم	تأمل	دفتر دوم: ۵۸۸-۶۹۰	قصه مفلس بی‌خانمان: شناخت ذهن، رهایی از زندان ذهن
نهم	مراقبه	دفتر اول: ۲۰۸۳-۲۱۶۳	داستان پیر چنگی: شناخت ذهن، مراقبه، حضور، بازگشت به خویشتن
دهم	مراقبه	دفتر چهارم: ۱۵۳۴-۱۵۶۴	داستان مجنون و ناقه، رویارویی عقل با نفس، خودآگاهی، انتخاب، وارستگی
یازدهم	رنج	دفتر سوم: ۴۱۶۲-۴۲۱۴	قصه بانو و نخود: تاب‌آوری، اضطراب، مشکلات زندگی، معنای زندگی، پذیرش
دوازدهم	اختتامیه	دفتر اول: ۲۲۶۳-۲۹۴۶	قصه اعرابی و زنش: توکل، بی‌نیازی، بی‌خودی، واهمانیدگی
		دفتر اول: ۳۱۸۱-۳۵۱۰	قصه چینیان و رومیان: شناخت خود متعالی، خودشکوفایی، فراروندگی

برای اعتباریابی بسته مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی، از روش اعتبار محتوا و قضاوت خبرگان استفاده شد. نتایج نهایی حاکی از آن بود که بسته طراحی‌شده از نظر علمی و تجربی از روایی محتوایی، ساختاری و کاربردی قابل‌قبولی برخوردار است و می‌تواند به‌عنوان یک مداخله بومی-فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های معنوی مولانا در حیطه مشاوره زناشویی مورد استفاده قرار گیرد.

رویکرد یکپارچه‌نگر برگین و ریچاردز (2005)، نوعی راهبرد معنوی در مشاوره و روان‌درمانی است. این بسته شامل هشت مولفه روانی-معنوی است که عبارت‌اند از: خودآگاهی و گوش‌دادن به نداهای درونی، ارتباط با خدا و گفتگوی درونی با او، نیایش و دعا، شکر، توکل و توسل، صبر و تحمل، بخشش و فروخوردن خشم، خواندن متون مقدس و بهره‌گیری از متون معنوی و مذهبی (Bergin & Richard, 2005). محتوای جلسات اجرایی به شرح ذیل است:

جدول ۲. بسته مشاوره معنوی ریچاردز و برگین ۲۰۰۵

جلسات	عنوان	محتوا
اول	معارفه	معنوی، تفاوت دین و معنویت، تفاوت معنویت و هدایت، رشد معنوی، بحران‌های معنوی، ابعاد انسانی
دوم	خودآگاهی	گوش دادن به نداهای درونی، مراقبه من کیستم، تفاوت دانش و آگاهی، خودشناسی و خودآگاهی
سوم	خودآگاهی	شناخت ارزش‌های خود، ارزش‌ها و تعهدات خود در چهار بعد معنوی، کشف معنای زندگی، معامله معنوی
چهارم	خودآگاهی	شناخت افکار و هیجانات، افکار و تأثیر آن‌ها بر عملکرد، شیوه‌های تنظیم هیجانی، خردمندی
پنجم	خودآگاهی	رفتار معنوی، زندگی اخلاقی، مسئولیت‌پذیری، خلوص و پالایش اعمال، جنبه‌های معنوی
ششم	ارتباط با خدا	ارتباط با خدا، نقش خدا در زندگی، سنجش معنوی، جایگاه خدا و معنویت در زندگی، اعمال معنوی
هفتم	نیایش	تنظیم افکار، ایجاد هیجانات با نیایش و دعا، نیایش و شکر در مطالعات فردریکسون
هشتم	مطالعه معنوی	معرفی کتاب، مطالعه کتب مقدس، خواندن متون مقدس و استفاده از کتب معنوی و مذهبی
نهم	توکل و توسل	ارزش‌ها و توکل، وظیفه و واگذاری، اعتماد به قدرت برتر
دهم	صبر و تحمل	اصول تاب‌آوری، مزایای تاب‌آوری، ویژگی افراد تاب‌آور
یازدهم	بخشش	تعریف بخشش، کاربرد بخشش، تأثیر بخشش در سلامت انسان
دوازدهم	اختتام	به‌سوی آرامش معنوی، تغییر سبک زندگی، تغییر فعالیت‌ها، تغییر مشغولیت‌های ذهنی، پرسشنامه

برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۶ استفاده شد. ابتدا آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار متغیرها محاسبه گردید و در مرحله بعد برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل کوواریانس چندمتغیری (MANCOVA) به‌منظور بررسی تفاوت میانگین گروه‌ها با کنترل اثر پیش‌آزمون استفاده شد. سطح معناداری در تمامی آزمون‌ها ۰/۰۵ در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

برای بررسی تأثیر دو برنامه مداخله معنوی (مشاوره معنوی مبتنی بر مثنوی و معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین) بر نگرش به عشق زناشویی، ابتدا پیش‌فرض‌های تحلیل کوواریانس چندمتغیره (نرمال بودن توزیع داده‌ها، همگنی واریانس‌ها و هم‌خطی متغیرها) مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آزمون کولموگرواف-اسمیرنوف نشان داد که توزیع داده‌ها نرمال است و نیز آزمون لون نیز همگنی واریانس‌ها را تأیید کرد ($p > 0/05$). سپس به منظور بررسی اثر مداخله‌ها بر متغیر وابسته (نگرش به عشق زناشویی و مؤلفه‌های شش‌گانه آن)، از تحلیل کوواریانس چندمتغیره استفاده گردید. نتایج تحلیل چندمتغیره در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. شاخص‌های آماری تحلیل کوواریانس چندمتغیره برای مقایسه اثر مداخلات بر نگرش به عشق زناشویی

شاخص آماری	مقدار	F	درجه آزادی فرضیه	درجه آزادی خطا	سطح معناداری (p)	اندازه اثر (η^2)	توان آزمون ($1-\beta$)
اثر پیلایی	۰/۲۶	۳/۷۸	۴	۳۴	۰/۰۱۲	۰/۲۶	۰/۷۶
لامبدای ویلکز	۰/۷۴	۳/۷۸	۴	۳۴	۰/۰۱۲	۰/۲۶	۰/۷۶
اثر هتلینگ	۰/۳۵	۳/۷۸	۴	۳۴	۰/۰۱۲	۰/۲۶	۰/۷۶
اثر روی	۰/۳۵	۳/۷۸	۴	۳۴	۰/۰۱۲	۰/۲۶	۰/۷۶

با توجه به معنادار بودن اثر کلی، برای تعیین دقیق مؤلفه‌هایی که تفاوت معنادار داشتند، تحلیل واریانس تک‌متغیره برای هر خرده‌مقیاس انجام شد. نتایج در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴. نتایج تحلیل واریانس تک‌متغیره برای مقایسه میانگین خرده‌مقیاس‌های عشق زناشویی در سه گروه پژوهش

خرده‌مقیاس عشق	معنوی مبتنی بر مثنوی (میانگین $\pm$ انحراف معیار)	معنویت‌درما نی ریچاردز و برگین (میانگین $\pm$ انحراف معیار)	گروه کنترل (میانگین $\pm$ انحراف معیار)	F	η^2	سطح معناداری (p)
عشق رمانتیک (اروس)	۵/۲ $\pm$ ۴۸/۵	۴/۷ $\pm$ ۴۶/۹	۵/۶ $\pm$ ۴۳/۱	۴/۰۵	۰/۱۸	۰/۰۲
عشق بازیگرانه (لودوس)	۵/۴ $\pm$ ۴۴/۸	۴/۹ $\pm$ ۴۳/۷	۵/۳ $\pm$ ۴۲/۲	۲/۹۱	۰/۱۲	۰/۰۶
عشق دوستانه (استورج)	۴/۹ $\pm$ ۵۲/۶	۵/۰ $\pm$ ۴۹/۱	۵/۸ $\pm$ ۴۴/۳	۴/۹۸	۰/۲۰	۰/۰۱
عشق واقع‌گرایانه (پراگما)	۵/۰ $\pm$ ۴۷/۳	۴/۸ $\pm$ ۴۶/۲	۵/۱ $\pm$ ۴۴/۰	۳/۰۲	۰/۱۴	۰/۰۵
عشق افراطی (مانیا)	۵/۵ $\pm$ ۴۵/۲	۴/۶ $\pm$ ۵۰/۱	۵/۷ $\pm$ ۴۲/۹	۶۵/۵	۰/۲۲	۰/۰۱
عشق فداکارانه (آکاپه)	۵/۱ $\pm$ ۴۹/۵	۵/۳ $\pm$ ۴۸/۹	۵/۵ $\pm$ ۴۶/۸	۳۱/۲	۰/۱۰	۰/۰۸

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که میانگین نمرات پس‌آزمون در هر دو گروه آزمایشی نسبت به گروه کنترل افزایش یافته است. مداخله مبتنی بر مثنوی موجب بهبود چشمگیر در عشق‌های آرام، صمیمی و پایدار (استورج) گردید، در حالی که مداخله ریچاردز و برگین تأثیر بیشتری در تقویت هیجان‌های شدید و احساسات پرشور (مانیا) نشان داد. تفاوت میان دو مداخله در جهت و ماهیت عشق، نشانگر تمایز فرهنگی و عرفانی بین منابع بومی (مثنوی) و منابع غربی (ریچاردز و برگین) است. به‌طور کلی، نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره و تک‌متغیره هر دو فرضیه پژوهش را تأیید کردند؛ به این معنا که مداخلات معنوی موجب افزایش معنادار نگرش به عشق زناشویی در مقایسه با گروه کنترل شدند و میان اثربخشی دو مداخله تفاوت معنادار وجود داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف مقایسه اثربخشی مشاوره معنوی بر اساس مثنوی مولوی (در باب عشق) و معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین بر نگرش به عشق زناشویی انجام شد. نتایج نشان داد هر دو رویکرد درمانی در مرحله پس‌آزمون بر نگرش به عشق زناشویی تأثیرگذار بودند و موجب بهبود معنادار و افزایش برخی مؤلفه‌های عشق شدند. این یافته نشان می‌دهد که مداخلات مبتنی بر معنویت با تأکید بر رشد درونی و اخلاقی، می‌توانند کیفیت روابط زناشویی را بهبود بخشند. مقایسه میان دو رویکرد حاکی از آن بود که مشاوره معنوی بر اساس مثنوی در افزایش عشق دوستانه (استورج) مؤثرتر عمل کرد، در حالی که معنویت‌درمانی ریچاردز و برگین بیشتر موجب ارتقای عشق شدید (مانیا) شد. این نتیجه بیانگر آن است که بهره‌گیری از منابع فرهنگی و عرفانی بومی می‌تواند به تعمیق جنبه‌های انسانی و معنوی روابط زناشویی بیانجامد.

یافته‌های این پژوهش با دیدگاه‌های مطرح در سایر رویکردهای درمانی نیز همسو است. مؤلفه‌هایی چون قدردانی، بخشش و تاب‌آوری از عناصر اساسی روان‌شناسی مثبت‌گرا هستند و اصولی نظیر پذیرش، تعهد و گسلش شناختی نیز زیرساخت درمان‌های فراوانین از جمله رفتاردرمانی مبتنی بر پذیرش و تعهد را تشکیل می‌دهند. در همین راستا، نظریه‌های اریک فروم (۲۰۲۴) و گاتمن (۲۰۲۲) نیز بر جنبه معنوی عشق و پیوند آن با تعالی انسانی تأکید دارند. مشاوره معنوی با فراهم کردن جوی آمیخته به رشد درونی، احساس معنویت، بخشش و پذیرش، به بهبود روابط زناشویی در محیطی امن و عاری از ستیزه کمک می‌کند و عشق جسمانی و جنسی را که مولانا از آن با عنوان «عشق مجازی» یاد می‌کند، به مرتبه عشق حقیقی یا روحانی ارتقا می‌دهد. تفاوت میان دو مداخله در مؤلفه‌های عشق دوستانه و عشق افراطی را می‌توان چنین تبیین کرد که بر اساس تقسیم‌بندی می (۱۹۶۹)، عشق دارای سطوح مختلفی است که از عشق زمینی آغاز و به عشق الهی منتهی می‌شود. مولانا نیز همین سلسله‌مراتب را در روابط انسانی معتبر می‌داند و عشق زناشویی را زمانی ماندگار می‌داند که فرد مراتب عاشقی را طی کرده، از خودمحوری و نقش‌های اجتماعی فراتر رود و عشق خویش را در عمل به اثبات رساند. از دیدگاه مولوی، عشق راستین نیازمند رهایی از «من» و پیوند آگاهانه با دیگری است و این همان چیزی است که در جلسات مشاوره معنوی مورد تأکید قرار گرفت.

یافته‌های این پژوهش با نتایج مقالات «تحلیل هیجان مثبت عشق عرفانی در مثنوی معنوی با رویکرد مثبت‌گرا (Tabanfar & Rasmi, 2020) و رویکردهای روان‌درمان‌بخش مولانا در حکایت پادشاه و کنیزک مثنوی همسو است (Mottaghinia et al., 2017). همچنین، همخوانی نتایج با پژوهش بحرایی و همکاران (2020) با عنوان «بررسی مدل‌یابی تاب‌آوری خانواده بر اساس شادمانی زناشویی، نیازهای بنیادین روان‌شناختی و معنویت با نقش میانجی تنظیم هیجان» نشان می‌دهد که مؤلفه‌های معنوی و دینی می‌توانند نقش میانجی مؤثری در ارتقای تاب‌آوری و شادمانی زناشویی ایفا کنند. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که استفاده از رویکردهای مبتنی بر معنویت و عرفان اسلامی، به‌ویژه آموزه‌های مولوی، ظرفیت بالایی برای غنی‌سازی روابط زوجین و افزایش بهزیستی روانی و معنوی آنان دارد.

همچنین تفاوت مشاهده‌شده میان دو رویکرد در ارتقای ابعاد عشق زناشویی را می‌توان با توجه به ماهیت مفهومی و محتوای جلسات درمانی هر بسته تبیین کرد. بسته مبتنی بر مثنوی با تأکید بر تعمق، آگاهی، فرایند تدریجی تحول، دوستی و عشق بالغانه به شکل طبیعی عشق دوستانه را ارتقا می‌دهد؛ در حالی که بسته ریچاردز و برگین با تأکید بر هیجان معنوی، وابستگی، تجربه‌های شدید درونی و تخلیه هیجانی بیشتر به افزایش عشق شدید منجر می‌شود. این تفاوت انعکاس‌دهنده تفاوت بنیادی دو جهان‌بینی است: در مثنوی، عشق مسیر رشد است؛ در معنویت‌درمانی مسیحی، عشق تجربه‌ای پرحرارت و احساسی است.

محدودیت‌های و پیشنهادهای پژوهش

از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به حضور هم‌زمان زوجین در جلسات اشاره کرد که موجب احتیاط در خودافشاگری و مشارکت فعال برخی شرکت‌کنندگان شد. پیچیدگی مفاهیم و زبان استعاره‌ای مثنوی نیز برای تعدادی از آزمودنی‌ها چالش‌برانگیز بود و به دلیل محدودیت تعداد جلسات، امکان تحلیل عمیق همه داستان‌ها فراهم نشد. علاوه بر این، به دلیل شرایط همه‌گیری کووید-۱۹ مرحله پیگیری اجرا نشد و این موضوع ارزیابی پایداری اثرات مداخله را محدود ساخت. بنابراین پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با نمونه‌های بزرگ‌تر و متنوع‌تر از نظر سن، تحصیلات و سابقه ازدواج انجام

گیرد و پیگیری‌های طولی چندماهه برای سنجش ماندگاری اثرات مداخله اجرا شود. همچنین طراحی نسخه‌های سطح‌بندی‌شده و ساده‌سازی‌شده از بسته مبتنی بر مثنوی و برگزاری کارگاه‌های کاربردی تحت نظارت کرسی مولوی‌پژوهی برای مشاوران، روان‌شناسان و مربیان تربیتی می‌تواند به استفاده گسترده‌تر از این مداخلات در محیط‌های مشاوره و آموزشی کمک کند.

تعارض منافع

هیچگونه تضاد منافی برای نویسندگان این مقاله وجود ندارد.

اخلاق پژوهش

در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی مطابق با دستورالعمل‌های انجمن مشاوره آمریکا (۲۰۰۵) و انجمن روان‌شناسی آمریکا (۲۰۰۲) رعایت شد. کد اخلاق این پژوهش از کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی با شماره IR.IAU.KHSH.REC.1400.051 دریافت گردید. شرکت‌کنندگان پس از دریافت توضیحات کامل درباره هدف پژوهش، نحوه اجرای جلسات، محرمانگی اطلاعات و آزادی در شرکت یا انصراف از مطالعه، فرم رضایت‌نامه آگاهانه را تکمیل کردند. تمامی مراحل جمع‌آوری داده‌ها با حفظ شأن، رازداری و احترام به شرکت‌کنندگان انجام شد.

حمایت مالی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول است و بدون حمایت مالی خاصی انجام شده است. با این حال، پژوهش تحت حمایت علمی کرسی مولوی‌پژوهی وابسته به صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور صورت گرفته است.

سپاسگزاری

از تمامی افرادی که در اجرای این پژوهش همکاری داشته‌اند، صمیمانه قدردانی می‌شود.

References

- Bahraei, M., Rahimi, Z., & Sadeghi, N. (2020). Family resilience modeling based on marital happiness, basic psychological needs, and spirituality with the mediating role of emotion regulation. *Journal of Family Psychology*, 14(2), 85–101. (Persian). <https://doi.org/10.30479/JFP.2020.14567.2131>
- Bedir Akpınarlı, F., & Eryücel, A. (2024). The relationship between marital adjustment, spiritual well-being, and locus of control among married couples. *Journal of Family Studies*, 30(3), 245–261. (English). <https://doi.org/10.1080/13229400.2023.2271648>
- Bergin, A. E., & Richards, P. S. (2005). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy* (2nd ed.). American Psychological Association: Washington, DC. (English). <https://doi.org/10.1037/10886-000>

- Bustan, R., Al-Hasani, H., & Qureshi, F. (2024). Spiritual counseling and marital satisfaction: A comparative analysis of Islamic and Christian approaches. *Journal of Spirituality in Clinical Practice*, 11(1), 33–47. (English).
<https://doi.org/10.1037/scp0000273>
- Hendrick, C., & Hendrick, S. (1986). A theory and method of love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 392–402. (English).
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.2.392>
- Hendrick, C., & Hendrick, S. (1990). Dimensions of love: A sociological perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 161–175. (English).
<https://doi.org/10.1177/0265407590072002>
- Janbozorgi, M. (2020). A multidimensional Islamic spiritual therapy: Theoretical foundations and clinical implications. *Iranian Journal of Clinical Psychology*, 8(3), 45–59. (Persian). https://ijcp.ir/article_24678.html
- Mahoney, A., Pargament, K. I., & DeMaris, A. (2021). Religious and spiritual discussions between couples during the transition to parenthood: Predictors and outcomes. *Journal of Family Psychology*, 35(6), 765–778. (English).
<https://doi.org/10.1037/fam0000889>
- May, R. (1969). *Love and will*. W. W. Norton & Company: New York. (English).
<https://archive.org/details/lovewillmay00rall>
- Mirbagherifard, S. A. A. (2011). *Concept of divine love in Rumi's Masnavi: A psychological interpretation*. University of Isfahan Press: Isfahan. (Persian).
<https://ui.ac.ir/en/book/rumi-masnavi-love>
- Mottaghinia, A., Khosravi, F., & Hosseini, M. (2017). Therapeutic approaches of Rumi in “The King and the Slave Girl” story of Masnavi. *Contemporary Psychology*, 12(4), 241–256. (Persian). <http://ensani.ir/fa/article/487123>
- Mohseni, Ezhieh, Abedi, M., Javadzadeh Shahshahani, F, Mir Bagheri Fardi, S, A, A and Kh, M, 1402, Designing a model and package for spiritual counseling based on the theme of love in Rumi's spiritual Masnavi, *Scientific Journal of Mystical Literature Research*, 17th year, first issue, serial 50, spring and summer 1402, pp. 103-121. <https://doi.org/10.22108/jpll.2023.135700.1736>.
- Mousavi, M., Faraji, M., & Heidari, H. (2022). Developing a positive-psychology-based marital model in the framework of Islamic psychology: A mixed-method study. *Journal of Positive Psychology and Islamic Studies*, 5(1), 55–74. (Persian).
<https://doi.org/10.22098/jppis.2022.10154.1214>
- Neto, F., Mullet, E., & Barros, J. (2000). Psychometric properties of the Love Attitudes Scale: Short form. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(1), 25–43. (English). <https://doi.org/10.1177/0265407500171002>
- Palmer, M. (2015). The concept of divine and human love in Rumi's thought. *Journal of Islamic Mysticism and Sufism Studies*, 9(2), 121–137. (English).
<https://doi.org/10.22059/jimss.2015.13456>
- Rahmani, A., Etemadi, O., & Taheri, A. (2022). The effectiveness of the Gottman-based emotion-focused approach on intimacy and marital stability. *Journal of Counseling and Family Therapy*, 29(3), 201–218. (Persian).
<http://ensani.ir/fa/article/673412>

- Rezaee, S., & Bordbar, F. (2024). The spiritual dimension of love: A comparative review of Fromm and Rumi's perspectives. *Middle Eastern Journal of Psychology and Counseling*, 18(2), 67–80. (English). <https://doi.org/10.1080/mejpc.2024.11032>
- Tabanfard, M., & Rasmi, F. (2020). Positive emotion “mystical love” in Rumi's Masnavi: A positive psychology perspective. *Journal of Mystical Literature Studies*, 5(1), 31–49. (Persian). <https://doi.org/10.22075/jmls.2020.1245>